

Hoofdstuk Ruimte voor jeugd

De Gezondheidsagenda voor de Toekomst

Colofon

© PRVMZ 2010

Hoofdstuk uit "De GezondheidsAgenda voor de Toekomst"
Uitgave bij gelegenheid van het 50 jarig jubileum van de Provinciale Raad voor de Volksgezondheid en Maatschappelijke Zorg.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft er naar gestreefd de rechten met betrekking tot de inhoud volgens de wettelijke bepaling te regelen. Diegenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

ISBN/EAN 978-90-79463-03-9

www.prvnz.nl

Eindredactie
Dr. Mariet Paes
Myrtille Timmers, MSc.
Drs. Alexander van den Dungen

Fotografie
Egon van Hooft (omslag, 5,38,46,74,66,130,144,168,178,198,210)
Wim Hollemans (19)
Olaf Smit (24)
Vincent van den Hoogen (28)
Hans van Oostrum (52)
Frans Davids (56)
Hollandse Hoogte | Frank Muller (92)
btz | Marcel van Dijk (166)

Vorm
btz 's-Hertogenbosch, Marcel van Dijk

Ruimte voor jeugd

De provincie heeft een brede taak op het terrein van jeugd en jeugdzorg. Voor de provincie zijn in het bijzonder de toegankelijkheid en kwaliteit van de jeugdzorg in Brabant van belang alsmede de samenwerking met aanpalende voorzieningen en sectoren, zoals bijvoorbeeld jeugdgezondheidszorg, jeugdwelzijnswerk, AWBZ-jeugdinstellingen, onderwijs en justitiële instellingen. De jeugdzorg staat onder druk. Een onlangs verschenen evaluatie liegt er niet om. De PRVMZ-agenda voor de toekomst is gericht op 'ruimte voor jeugd'. In een tijdperk van ontgroening, vergrijzing én recessie is ruimte nodig voor talenten en kwaliteiten van de jeugd om vorm te geven aan de toekomst. Erna Hooghiemstra, directeur van het PON en lector jeugd en gezin en Mariëlle Blanken, medewerker van het PON gaan in op de ontplooiingskansen en talenten van jongeren in Noord-Brabant in zowel sociaal-economische als sociaal-psychologische zin. Pas als de talenten van de jeugd van vandaag op alle niveaus worden herkend, erkend en benut zijn we op de goede weg. Bij het realiseren van een koerswijziging werkt vooral de structuur van de beleidspraktijk vertragend en het vergt politieke moed om daarin verandering te brengen, stellen zij.

René Clarijs gaat in een column in op die noodzakelijke verandering van de beleidspraktijk Ruimte ook voor gezinnen en kinderen in de knel om zich te kunnen ontplooiën en moeilijkheden te overwinnen. De bijdrage van de PRVMZ voor het jubileumboek is samen met het jongerenpanel gemaakt. Een up-date van het nog zeer actuele visiedocument "Zorg voor jeugd ont-regeld?", dat in 2008 verscheen. Kernpunt van deze bijdrage is dat de hardnekkige en complexe problemen in de jeugdzorg niet opgelost kunnen worden vanuit (nog) meer regels, structuurwijzigingen en blauwdrukachtige veranderingen, maar dat we op zoek moeten naar nieuwe vormen van professionalisering en beleidsontwikkeling waarbij op basis van de concrete zorgverlening en de dilemma's die daarbij naar voren komen, de kwaliteit van zorg geoptimaliseerd wordt en beleidskaders en regels op basis van de praktijk worden aangepast. Er is een omslag nodig in de jeugdzorg. De PRVMZ wil de komende jaren in de lijn van deze visie door middel van haar advieswerk bijdragen aan de realisering van de noodzakelijke veranderingen. De manier waarop we dit willen doen is in het document beschreven als ook de eerste activiteiten die we hiertoe oppakken.

Koersen op de waarde van talenten

Mariëlle Blanken en Erna Hooghiemstra

Het jeugdbeleid vaart een andere koers en deze keer is het echt anders. Men roept niet alleen iets over talentontwikkeling en ontplooiingskansen, men verbindt zich er ook aan. Het is een verandering in het denken over, ofwel de cultuur van dit beleid. Positiviteit, kansgerichtheid en vertrouwen vormen daarbij uitgangspunten en winnen het van de oriëntatie op problemen.

Hoe goed de nieuwe koers van het jeugdbeleid ook past bij de huidige tijd, in de praktijk zien we de beleidsontwikkeling en -uitvoering ondertussen grotendeels op de oude voet doorgaan. Hoe is dat mogelijk? Hoe komt het dat een gewenste ontwikkeling niet doordringt tot alle ni-

veaus van het jeugdbeleid? Voordat we tot een verklaring komen, gaan we eerst wat dieper in op de verandering in de samenleving en het beleid.

Jeugd en samenleving van tegenwoordig vragen om een nieuwe benadering

De huidige tijdgeest vraagt dat we als individueel persoon, maar ook als Brabant, Nederland en Europa het 'gewone' ontstijgen door te excelleren. Voor de samenleving betekent dit de grote verantwoordelijkheid om de talenten van de toekomstige generatie - de jeugd van vandaag - optimaal te benutten. En dan niet alleen in sociaal-economische zin (welvaart/bestaanszekerheid), maar tegelijkertijd ruimte te bieden voor ontplooiing in

sociaal-psychologische zin (welbevinden/geluk). Wanneer mensen op individueel niveau daarin het evenwicht vinden, zal op macroniveau een samenleving ontstaan die in balans is. Een samenleving waarin mensen op een prettige manier samenleven, gelukkig zijn en voldoende welvaart en welzijn kennen.

Ook de huidige leefwereld van jongeren vraagt om een nieuwe benadering. Een leefwereld die vooral gekenmerkt wordt door continue beweging. In de afgelopen twintig jaar zijn de perspectieven voor jongeren behoorlijk veranderd. Begin jaren negentig zag de toen nog tevreden generatie jongeren al hun zekerheden vervagen. Die onzekerheid over wat er komen gaat, dreef hen in een materialistische levenshouding waarbij veel geld verdienen op nummer één stond. Rond de eeuwwisseling blijkt die onzekerheid volledig verdwenen, want de jongeren die ook wel ‘uitstelgeneratie’ worden genoemd, hadden veel bijbaantjes, voldoende geld en er was een ruim aanbod van potentiële werkgevers (PON, 2000). De ouderen van die tijd daarentegen kampten met een gevoel van onrust. Zij zagen hun jongeren als een generatie die moeilijk verbindingen aangaat, in zichzelf gekeerd is en wei-

nig waardering kan opbrengen voor de oude instituties. Jongeren van vandaag bevinden zich op een tweesprong. De mogelijkheden tot zelfontplooiing lijken enerzijds oneindig, terwijl anderzijds de gevolgen van de kredietcrisis op de loer liggen. Als we kijken naar de ontplooiingskansen dan zien we een wildgroei aan opleidingen; voor bijna ieder onderwerp is wel een studie te vinden. Waar je vroeger in een bandje speelde, kun je nu je gitaartalent ontwikkelen op de Rockacademie in Tilburg. Ook is de wereld toegankelijker dan ooit. Aan communicatie kunnen jongeren niet meer ontkomen. Via e-mail, sms, twitter, facebook, linkedln, hyves et cetera werken ze vaak 24 uur per dag aan hun identiteit, aan hun persoonlijke en hun zakelijke profiel. Sommigen hebben zelfs een tweede leven in de virtuele wereld van bijvoorbeeld Second life of Call of duty. Verder is kunst- en cultuurbeleving niet meer alleen voor de welgestelde. Nederland stroomt over van festivals, concerten en kunstprojecten waar ook jongeren steeds vaker een act neerzetten. En dan de populaire televisieprogramma's als Holland's got talent, Idols en Dragon's den. Tegenover deze kansen staan de kredietcrisis en de gevolgen ervan. De jeugdwerkloosheid stijgt, er is een afname van het aantal stageplaatsen en ook de over-

vloed aan bijbaantjes is verleden tijd. Daarmee lijkt de onzekerheid van de jaren negentig weer terug te komen. We kijken nu meer dan ooit naar de overheid als het gaat om het bieden van ontplooiingskansen en de inzet op talentontwikkeling van jongeren.

Nieuwe koers geeft antwoorden

Het is dus niet vreemd dat minister Rouvoet van Jeugd en Gezin een belangrijk nieuw accent wil aanbrenge in de visievorming op hoe we als maatschappij omgaan met kinderen en opgroeiende jongeren. Landelijk klinkt er sinds zijn aantreden in 2007 een ander geluid als het gaat om jeugdbeleid. Het beleidsprogramma voor Jeugd en Gezin draagt de titel Alle kansen voor alle kinderen. Deze ambitieuze doelstelling laat zich vertalen in veilig en gezond kunnen opgroeien, talenten kunnen ontwikkelen en plezier hebben, een steentje bijdragen aan de maatschappij en goed voorbereid zijn op de toekomst (Ministerie voor Jeugd en Gezin, 2007). Het grote verschil met jeugdbeleid van ongeveer tien jaar geleden is dat het dit keer een integraal beleid betreft. Alle aspecten en invalshoeken, zoals gezondheid, onderwijs, arbeidsmarkt, vrije tijd, worden in principe meegenomen en in samenhang

beschouwd. Bovendien staat het gezin centraal: het kind en zijn of haar ouders c.q. verzorgers. Dit heeft er ondermeer toe geleid dat gemeenten ervoor kiezen om het jeugdbeleid onder één wethouder Jeugd te laten vallen. Een ander verschil is dat het beleid insteekt op kansen en niet enkel oog heeft voor problemen. Het beleid is gericht op alle kinderen en gezinnen, het betreft dus geen doelgroepenbeleid meer zoals uit de jaren negentig en begin van deze eeuw. De 127 aanbevelingen voor een sterk en resultaatgericht jeugdbeleid van Operatie Jong uit 2007 bevestigen dat er inderdaad nog heel wat te verbeteren valt (Van Eijck 2006/2007a; Van Eijck 2006/2007b; Van Eijck 2006/2007c; Van Eijck 2006/2007d). Minister Rouvoet kiest de insteek van een wederzijdse verantwoordelijkheid. Voor de uitvoering van zijn beleid doet hij een beroep op zowel jongeren als volwassenen. Hij bepleit: “Jongeren hebben er recht op dat volwassenen hun levenswijshouding gebruiken om hen te helpen groeien. Omgekeerd rust op volwassenen de plicht om jongeren verder te helpen, hen aan te moedigen zich te ontplooien en hen te begeleiden op hun weg naar volwassenheid en volwaardig burgerschap in onze samenleving. Maar dat kan alleen als zij zich verdiepen in de leefwereld van jongeren,

zodat zij steun en sturing kunnen geven” (Ministerie voor Jeugd en Gezin, 2009).

Met zijn recent verschenen notitie ‘Onze jeugd van tegenwoordig’ wil de minister bovendien bewerkstelligen dat bij beleidsvorming de vraag wordt gesteld onder welke randvoorwaarden de ontwikkeling van alle jongeren en hun opvoeders tot gezond en goed burgerschap gestimuleerd en versterkt kan worden (Ministerie voor Jeugd en Gezin, 2009). In lijn met de RMO-adviezen Versterken van de village (2008) en Investeren rondom het kind (2009) noemt hij als voorbeeld: bevorderen dat mensen in hun directe omgeving zoals buurten en wijken of andere lokale gemeenschappen waarvan zij deel uitmaken (kerken, moskeeën, buurt- en/of (sport)verenigingen, et cetera) zich betrokken weten bij opvoeden en opgroeien van jongeren, zodat ouders er niet alleen voor staan (Ministerie voor Jeugd en Gezin, 2009). Deze accentverschuiving ofwel koerswijziging in het jeugdbeleid heeft op bestuurlijk niveau – landelijk, provinciaal en op gemeentelijk niveau - ingang gevonden. De provincie Noord-Brabant (2008) verwoordt het in haar Beleidskader Jeugd als volgt: ‘Wij streven ernaar om de ontwikkelings- en ontplooiingskansen van jongeren zo veel mogelijk te vergroten.’

Verankering blijft uit

Op beleidsniveau groeit dan wel het besef van de waarde van talenten, het uitvoeringssysteem is er nog niet op ingericht. Tot op heden blijft de verankering van de positieve invalshoek op alle niveaus van het jeugdbeleid uit.

Om dit te begrijpen, is meer zicht nodig op alle actoren: de jongere zelf, de sociale omgeving, de professionele omgeving en de samenleving in zijn totaliteit. Bij nadere beschouwing blijkt dat elk van deze actoren drempels opwerpt om te koersen op talenten en uit te gaan van positieve krachten.

jongeren zonder vergezichten

Jongeren hebben veel invloed op het succes van het jeugdbeleid, want zij moeten er immers zelf voor openstaan. De huidige praktijk laat zien dat het niet altijd het geval is. Nederlandse jongeren zijn de gelukkigste jongeren van de westerse wereld en ook het subjectieve gevoel van tevredenheid is het hoogst onder Nederlandse jongeren (Blanken, Rijkers, Van Daal, Hooghiemstra & Verhaar, 2009). Het is natuurlijk prachtig dat vergeleken met andere landen onze jeugd weinig te klagen heeft. Andersom geredeneerd zou je kunnen denken dat onze jeugd weinig

meer te wensen heeft. Droomt onze jeugd nog wel? Soms lijkt het erop dat jongeren erg druk zijn met het hier en nu, wat overigens niet verwonderlijk is met een wereld die overloopt van belevingen, terwijl de huidige tijdgeest (lees ook: kredietcrisis) vraagt om vergezichten. Jeugdbeleid dat gericht is op toekomstperspectieven en dat vraagt van de jeugd dat ze verder kijkt dan vandaag, heeft onvoldoende voedingsbodem. Het beleid dringt daardoor niet door tot zijn belangrijkste niveau; de jeugd als kern van het geheel. Jongeren hoeven natuurlijk niet terug te vallen in onzekerheid over hun toekomstperspectieven zoals in de jaren tachtig en negentig het geval was, maar het zou goed zijn als zij meer besef krijgen van hun eigen maatschappelijke verantwoordelijkheid. Of, anders gezegd: jongeren mogen (en moeten) worden uitgedaagd om al hun talenten te ontplooien en in te zetten voor werk, gezin, buurt enzovoort. Daarbij is het leidende positieve uitgangspunt dat alle talenten tellen naar de maat van ieders individuele mogelijkheden.

Het gezin als potentieel risico

Het gezin vormt de basis van waaruit kinderen vertrekken op ontdekkingsreis richting de wereld van adoles-

centie. Het jeugdbeleid dat mede gericht is op het creëren van een gezond opvoedingsklimaat in Nederland zal - om succesvol te kunnen zijn - aansluiting moeten vinden bij deze thuishaven van de jeugd. De praktijk laat iets anders zien; ouders en verzorgers kampen met twee problemen. Op de eerste plaats wordt het gezin in de huidige samenleving vaak benaderd als potentieel risico. Door het systeem rond de opvoeding zo in te richten dat het vooral gericht is op het opvangen van problemen, krijgen zij van de samenleving niet het vertrouwen dat ze als ouder in staat zijn hun eigen kinderen op een aanvaardbare manier op te voeden. Dit kan onder andere leiden tot opvoedingsonzekerheid en tot het mijden van zorg. Een tweede punt waarmee ouders moeite hebben, is het gegeven dat zij het als ouders van tegenwoordig veel drukker hebben met betaald werk dan vorige generaties ouders. Gelukkig leidt dat niet tot minder aandacht voor de kinderen, maar toch vinden ouders het lastig wanneer de taken die zij vandaag de dag met elkaar moeten combineren zich niet goed op elkaar laten afstemmen (Blanken et al., 2009). Het gaat erom die ouders ruimte te bieden. Ruimte in psychologische zin, door hen te vertrouwen, en dat vertrouwen te versterken door hen waar nodig bij het opvoeden te

ondersteunen. En ruimte in praktische zin, bijvoorbeeld door het mogelijk te maken betaalde arbeid, zorg voor het gezin en vrije tijd te combineren.

Onbenutte kansen binnen de sociale omgeving

De sociale omgeving van jongeren wordt gevormd door vrienden, familie, verenigingen, kerkgemeenschappen en netwerken in de virtuele wereld. De accentverschuiving in het jeugdbeleid naar alle kansen voor alle kinderen betekent ook meer aandacht voor de ontwikkeling in sociaal-psychologisch opzicht - het welzijn en welbevinden van de jeugd, als ook meer oog voor de kansen die de sociale omgeving biedt om talenten te ontdekken. De praktijk laat zien dat de aandacht op beide vlakken groeit, maar dat de huidige inzet van ons overheidssysteem het ontplooiën van talenten nog steeds vrijwel automatisch verbindt met sociaal-economische begrippen als 'opleiding', 'startkwalificatie', 'betaalde arbeid', 'inkomen', 'carrière maken' en met 'klimmen op de sociaal-economische ladder'. Jongeren en hun ouders daarentegen noemen eerder termen als 'geluk', 'kwaliteit van leven' en 'een goed mens zijn'. Des te opvallender is het dat jongeren - omdat ze het druk hebben - steeds minder tijd spenderen met

vrienden en familie, terwijl de sociale omgeving (naast het gezin) zeer bepalend is voor de mate van geluk (Blanken et al., 2009). Wat jongeren wel meer doen, is binnen hun sociale omgevingen potentiële talenten ontdekken. Via (maatschappelijke) stages, vrijwilligerswerk, maar ook door sportbeoefening en omgang met vrienden leren jongeren waar ze goed in zijn en/of goed in kunnen worden (Blanken et al., 2009). Daarbij is het zaak dat we zowel de waarde van talenten erkennen die te gelde kunnen worden gemaakt als de waarde van talenten die in de dagelijkse omgang met vrienden, familie, kennissen en de buurt relevant zijn.

Het drama van de professionele omgeving

Beleidsmakers en -uitvoerders zijn bij uitstek degenen die invloed hebben op het verloop van de koerswijziging binnen het jeugdbeleid, maar tot op heden lijkt nog weinig veranderd. Binnen het onderwijs bijvoorbeeld staan leerkrachten - ondanks het competentiegericht onderwijs - nog steeds voor de grote uitdaging om verbindingen te leggen tussen de 'informele' talenten en de 'formele' onderwijscompetenties van jongeren. Zo blijken jongeren die op school nog onvoldoende competenties tonen in

niet-schoolse situaties erg competent te zijn, bijvoorbeeld als oudste van vier kinderen thuis of als coach bij de sportvereniging. Een belangrijke regisseur van het beleidssysteem op lokaal niveau is de gemeente. Zij stelt het lokale jeugdbeleid vast en stuurt daarmee het maatschappelijk middenveld aan ofwel de maatschappelijke instituties die gevestigd zijn in de professionele omgeving van jongeren. Uitgaande van de positieve invalshoek die de koerswijziging in het jeugdbeleid kiest en de metafoor van regisseur vasthoudend, pleiten wij voor een verandering van een drama (accent op problemen) naar een feel good-film (de positieve insteek). Waarbij we niet naïef zijn: het is niet eenvoudig om een goede feel good-film te realiseren en daarnaast komen de spelers op hun weg naar het happy end meer dan eens problemen tegen die overwonnen moeten worden om dat geluk te bereiken. De positieve insteek die minister Rouvoet voorstelt, wordt door vele bestuurders van harte onderschreven. Er is een aantal pioniers (zowel in Brabant als daarbuiten) dat deze ambitieuze visie ter hand neemt en uitwerkt in de praktijk (Blanken et al., 2009). We spreken echter pas van succes als de verandering beklijft doordat het ook in het 'beleidssysteem' wordt geborgd.

Het slot op de Nederlandse samenleving

Veelal kunnen we lovend zijn over de (beoogde) verandering van het jeugdbeleid, maar we moeten pessimistisch zijn over die verandering geplaatst binnen de context van de Nederlandse samenleving. Het blijft namelijk de vraag of wij als samenleving in staat zijn een cultuurverandering mogelijk te maken. Met de mond beleden, betekent immers nog niet in gedrag veranderd. Het mooie van onze sociale en professionele systemen is dat we in Nederland en ook in Brabant een vruchtbare bodem bieden voor talenten en dat we een gedegen sociaal vangnet bezitten, maar het ongunstige is dat we ook erg in de bestaande (beleids)systemen vastzitten. Een verandering van koers in het jeugdbeleid betekent een verandering van het beleidssysteem en de gewoontes en routines van mensen die daarin werkzaam zijn. Daarnaast ligt er een taak voor de samenleving in haar publieke opinievorming over jongeren. Vandaag de dag wordt er vooral bericht over de jeugd als het niet goed gaat. Vanuit het adagium 'goed nieuws is geen nieuws' ligt dat voor de hand. Voor jongeren zelf is deze negatieve berichtgeving zeker niet goed. Zij ontmoeten de samenleving in haar algemeenheid allereerst via de media en ontvangen via dat kanaal op deze wijze

vooral negativiteit over zichzelf. Dit geeft hun een onjuist beeld van de positie die jongeren innemen en de rol die zij kunnen (en moeten) spelen in de samenleving. De kunst is om de Nederlandse samenleving dusdanig vorm te geven dat jongeren ook hun toekomst daarin met vertrouwen tegemoet kunnen zien.

Ruimte maken voor talenten

Dat de koerswijziging in het jeugdbeleid is ingezet leidt geen twijfel, maar duidelijk is geworden dat het vooralsnog alleen om een verandering op visionair niveau gaat. De redenen waarom de gewenste ontwikkeling niet doordringt tot alle niveaus van het jeugdbeleid zijn uiteenlopend. Allereerst missen jongeren zelf het vergezicht, hun ouders/verzorgers worden benaderd als potentieel risico en zij ontvangen onvoldoende ruimte in psychologische en praktische zin. Daarnaast blijven de kansen vanuit de sociale omgeving onbenut en staan de problemen nog vaak voor de professionals centraal. Tot slot is het duidelijk dat de Nederlandse samenleving op slot zit doordat we vastzitten in bestaande beleidsstructuren. Om de koerswijziging daadwerkelijk door te kunnen zetten in de praktijk van de jeugd, moeten al deze hordes nog geno-

men worden. Het succes is afhankelijk van de inzet van vele partijen. We hebben gezien dat de intentie bij diverse actoren aanwezig is om de beleids- en leefwereld van jongeren aan elkaar te verbinden en het jeugdbeleid breder in te zetten, maar de tijd zal leren of de intentie wordt omgezet in daden. We staan voor de opdracht om de koerswijziging voldoende tijd en ruimte te geven om daadwerkelijk te kunnen wortelen in de samenleving, zodat deze niet afhankelijk is van een enkele kabinetsperiode. Pas als talenten van de jeugd van vandaag op alle niveaus worden herkend, erkend en benut, zijn we op de goede weg. Op die weg staan al veel lichten op groen. Allereerst denkt de jeugd van vandaag als vanzelfsprekend vanuit kansen en niet vanuit problemen. Dat geldt ook voor het grootste deel van de ouders en professionals die heel dicht bij de jongeren staan. Daar komt bij dat het positieve denken duidelijk heeft postgevat in de visie van het rijksoverheidsbeleid. Een aantal lichten staat echter nog op oranje. Bij het realiseren van de koerswijziging werkt vooral de structuur van de beleidspraktijk vertragend en het vergt politieke moed om daarin verandering aan te brengen. Het vraagt immers om het doorbreken van bestaande systemen en het voorrang verlenen aan lange termijn

doelen boven incidenten. Het loont de moeite: het levert niet alleen een welvarender, maar zeker ook een gelukkiger Brabant op.

Drs. Mariëlle Blanken is adviseur/onderzoeker bij het PON Kennis in Uitvoering.

Dr. Erna Hooghiemstra is directeur/bestuurder van het PON Kennis in Uitvoering en erelector 'Jeugd en Gezin' bij Fontys Hogescholen.

Referenties

Blanken, M. (red.), Rijkers, M., Van Daal, P., Hooghiemstra, B.T.J. & Verhaar, C.H.A. (2009). *Jeugd van vandaag, Brabanders van morgen? Koersen op de waarde van talenten!* Tilburg: PON.

Van Eijck, S.R.A. (2006/2007a). *Sturingsadvies* deel 1: Koersen op het kind. Den Haag: Operatie Jong.

Van Eijck, S.R.A. (2006/2007b). *Sturingsadvies* deel 2: Kompas voor het nieuwe kabinet. Den Haag: Operatie Jong.

Van Eijck, S.R.A. (2006/2007c). *Sturingsadvies* deel 3: Diversiteit in het jeugdbeleid. Den Haag: Operatie Jong.

Van Eijck, S.R.A. (2006/2007d). *Sturingsadvies* deel 4: Groeistuipe in het speciaal onderwijs. Den Haag: Operatie Jong.

Ministerie voor Jeugd en Gezin. (2007). *Alle kansen voor alle kinderen*. Programma jeugd en gezin 2007-2011. Den Haag.

Ministerie voor Jeugd en Gezin. (2009). *Jeugdnota Onze jeugd van tegenwoordig*. Den Haag.

PON (2000). *De uitstelgeneratie. Jongeren in Neverland*. Tilburg: PON.

Provincie Noord-Brabant. (2008). *Brabant investeert in Jeugd*. Beleidskader Jeugd 2009-2012. 's-Hertogenbosch: Provincie Noord-Brabant.

RMO. (2008). *Versterken van de village*. Den Haag: RMO.

RMO. (2009). *Investeren rondom het kind*. Den Haag: RMO.

Verbinden vanuit betrokkenheid

Een perspectief voor relaties
in de jeugdzorg

Roos Sohier

PRVMZ Young Professionals is een discussieplatform van jonge werkers in het brede veld van jeugdzorg en jeugdwerk in Noord-Brabant. Zij bespreken ontwikkelingen en trends in de samenleving, knelpunten en noodzakelijke vernieuwingen in het jeugdbeleid. Met hun oorspronkelijke ideeën, tegendraadse meningen, kritische en vernieuwende opvattingen en verrassende praktijken voeden zij het advieswerk van de PRVMZ. Op basis van het PRVMZ visie-document 'Jeugdzorg ont-regeld' (2008), hebben de 'Young Professionals' beschreven welke inhoudelijke omslag nodig is in de Jeugdzorg Duurzaamheid, betrokkenheid, met tijd en ruimte voor jeugdigen en hun naastbetrokkenen, dat zijn de kernthema's die door het gehele artikel terug te vinden zijn.

Inhoudelijke vraagstukken centraal

De jeugdsector is al meer dan twintig jaar onderhevig aan reorganisaties en wetswijzigingen die elkaar in hoog tempo (blijven) opvolgen. Dit heeft geleid tot meer transparantie, kostenbeheersing en efficiëntie. Maar er is hiermee tevens een stelsel ontstaan vol drempels, hokken en schotten. Een stelsel waarin verantwoordingsplicht en standaardisering voorop lijken te staan, waarbij een kloof is ontstaan tussen hulpverlening en cliënten en tussen beleid en werkvloer. Velen zijn het met ons eens: hardnekkige en complexe problemen in deze sector worden niet opgelost vanuit (nog) meer regels, structuurwijzigingen en blauwdrukachtige veranderingen. En hoewel het stelsel aan vereenvoudiging toe is, zijn wij er van overtuigd dat inhoudelijke vraagstukken niet beantwoord kunnen worden met organisatorische oplossingen. In dit artikel willen we ingaan op de inhoudelijke ontwikkelingen en hebben wij een visie geformuleerd met betrekking tot die ontwikkelingen: welke moeten met het oog op de toekomst verder uitgewerkt en/of geoptimaliseerd worden zodat ze ook daadwerkelijk beklijven en de balans tussen organisatie en inhoud weer hersteld wordt?

Orderingsmodel

In de jeugdzorg en de voorliggende voorzieningen hanteert men een lineair model van a) gemeentelijke voorzieningen, b) toegang (bureau Jeugdzorg), c) vrijwillige hulpverlening (zorgaanbieders) en d) niet-vrijwillige hulpverlening (jeugdbescherming en justitie). In feite gaat men uit van een denkbeeldige tijdslijn waarbij de jeugdige links begint en rechts eindigt. Maar de werkelijkheid is vaak anders. Scholen en diverse gemeentelijke voorzieningen, politie en huisartsen hebben niet alleen te maken met jeugdigen met kleine problemen. Jeugdigen met ‘zware’ problemen wonen ook in de wijk en gaan naar school of komen na een verblijf in een residentiële setting weer terug naar huis. Het lineaire model is dus handig voor de ordening van beleid, financieringsstromen en verantwoordelijkheden, maar is geen weergave van de dagelijkse werkelijkheid en de ervaringswereld van jeugdigen, hun ouders, hun omgeving en de werkers in de zorg (WRR, 2007).

Dynamiek van het opgroeien

Voor sommige groepen jeugdigen zijn de problemen met opvoeden en opgroeien langdurig, of zelfs chronisch. Niet in alle gevallen beginnen problemen klein en groeien

langzaam uit tot ze onbeheersbaar worden. Soms zijn problemen al direct onbeheersbaar of is de opvoedsituatie al bij de geboorte van een kind zeer complex. Andere problemen openbaren zich later, zoals een eerste psychose in de adolescentie, en kunnen dan snel ernstige vormen aannemen. Aan de andere kant: niet alle kleine problemen worden automatisch erger. Problemen gaan zonder professionele interventie weer over. Andere problemen zijn wel langdurig van aard of chronisch. En er zijn ook problemen en ingrijpende gebeurtenissen die horen bij het opgroeien en bij het leven.

Opgroei- en opvoedproblemen hebben daarbij geen vaste status. De ernst van de problemen kan fluctueren in de loop van de tijd waarbij in feite sprake is van een continuüm van enerzijds optimale omstandigheden om in op te groeien tot anderzijds zeer ernstige problemen met grote gevolgen voor cognitieve, relationele en/of emotionele ontwikkeling (ontwikkelingsstagnatie of -stoornis). Veranderingen in deze status worden veroorzaakt door een combinatie van biologische (aanleg), sociale of omgevingsfactoren en psychologische factoren en zijn onder meer afhankelijk van de ontwikkelingsfase (leeftijd) van een kind, de mate van draagkracht van het gezin op dat

moment en de (maatschappelijke) omstandigheden. En terwijl ouders en kinderen tegen eventuele problemen aanlopen, proberen zij zoveel als mogelijk ook gewoon hun alledaagse leven te leiden.

Van problemen oplossen naar kansen creëren

Een focus op problemen alleen veroorzaakt een eenzijdige kijk op de concrete en dagelijkse realiteit van jeugdigen en hun ouders. Hulpverlening, begeleiding en ondersteuning gaan voor hen niet alleen over het probleem, de gedragsstoornis, de beperkingen, ziekte of handicap, maar over welzijn, creëren van kansen, het hebben van toekomstperspectief, het er bij horen, kunnen meedoen en het ervaren van levensgeluk. Belangrijke vragen zijn juist: hoe kan het kind of de jongere kansen krijgen om zich optimaal te ontwikkelen? Welke talenten en welke beperkingen heeft hij of zij? Hoe kan hij of zij deelnemen aan en zich verbonden voelen met de samenleving? Welke drempels ervaart de jeugdige om deel te kunnen nemen aan onderwijs, arbeid, sociale netwerken en vrije tijdsvoorzieningen? Hoe kan het eigen initiatief en zelfoplossend vermogen van ouders en jeugdigen en hun directe sociale omgeving ondersteund en gestimuleerd

worden? De kunst is om de zorg zo in te richten dat zij daadwerkelijk bijdraagt aan het creëren van kansen en bieden van mogelijkheden. Niet wachten tot het fout gaat, maar ervoor zorgen dat alle kinderen alle kansen krijgen en het ondersteunen en stimuleren van het eigen initiatief en zelfoplossend vermogen van ouders en jeugdigen en hun directe sociale omgeving. In plaats van het willen oplossen van problemen, zouden hulpverleners mensen met hun eigen verhaal, met hun kracht, hun talenten en hun persoonlijke mogelijkheden op herstel, veel meer centraal kunnen stellen. Door te focussen op de algehele kwaliteit van leven, komen hulpverlening en behandeling in een breder perspectief te staan.

Bescherming van kinderen in de knel

Kinderen kunnen in ellendige en bedreigende omstandigheden terecht komen: scheiding, armoede, psychiatrische problemen van ouders, verslaving, isolement, geweld, verwaarlozing, mishandeling. Er is vaak sprake van een opeenstapeling van problemen, waar het gezin de controle verliest over wat er allemaal gebeurt. Kinderen die in dergelijke omstandigheden opgroeien hebben recht op bescherming. De samenleving vraagt in dit soort gevallen om verantwoording

en om ingrijpen en inmiddels hebben we een heel systeem ontwikkeld ter bescherming van kinderen die in dergelijke omstandigheden opgroeien. Maar in plaats van te focussen op een waterdicht systeem van procedures en structuren, willen we op zoek naar ideeën, eigenschappen waar ‘goede’ hulpverlening aan zou moeten voldoen, die bruikbaar zijn voor het creëren van een situatie waarin kinderen in veiligheid kunnen opgroeien. Waarin ruimte is voor het onvoorspelbare, het onverwachte en het creatieve, en ruimte voor de logica van het gewone dagelijkse gezinsleven. Waarin professionals naast betrokkenen gaan staan, in plaats van te oordelen, om samen een veilige situatie te creëren binnen het gezin. In het PRVMZ-rapport “Betrokken blijven: naar een omslag in de aanpak van kindermishandeling” (2009) gaan we hier uitgebreid op in. Dit rapport vormt tevens het uitgangspunt van in totaal vier werkconferenties die de provincie Noord-Brabant, samen met K2 Adviesbureau voor Jeugdvragestukken en de PRVMZ, in 2009/2010 organiseert.

Van interventie naar verbinding

Als kinderen (ernstig) in de problemen dreigen te komen, is het de kunst om benodigde ondersteuning of zorg in de dagelijkse context en de ervaringswereld van kinde-

ren en hun ouders te plaatsen. Het gaat er niet om allerlei slimme methodieken uit te vinden en structuren te creëren om kwetsbare groepen te bereiken, maar om het werk anders te organiseren: alledaagser, dicht bij de mensen, met meer krediet en ruimte voor de praktische werkers die in de leefwereld van betrokkenen verkeren (Baart, 2007). Met management dat het werk faciliteert in plaats van opjaagt met allerlei bureaucratische verplichtingen, en werkers die niet vanuit verschillende domeinen en sectoren werken, maar die werken vanuit de contacten en het al opgebouwde vertrouwen met de ‘moeilijke’ gezinnen. Dat betekent voor hulpverleners: samen optrekken met de kinderen en jongeren, de ouders/gezinnen, het sociale netwerk, de buurt, de school en vrijwilligers. Professionals uit de jeugdzorg, de jeugd-GGZ en de LVG zullen uit hun instellingen en kantoren moeten komen en actief moeten worden op wijkniveau, waar hun (potentiele) cliënten wonen en leven. Vanuit het gezichtspunt van het kind en de gezinnen die ondersteuning nodig hebben, zijn de verschillende hulpverleningsvelden immers geen aparte velden. Deze komen samen in de wereld van het kind en het gezin. Schotten in het zorgaanbod kunnen dit samenkomen belemmeren, waardoor het kind mogelijk

geen optimale zorg krijgt. Het is daarom van groot belang de kloof tussen de jeugdzorg en de leefwereld van jeugdigen en hun ouders te dichten. De buurt en de school vormen een uitstekende uitvalsbasis, ook van intensieve of gespecialiseerde vormen van zorg. Professionele hulp kan vanuit een dergelijke uitvalsbasis aansluiten en invoegen in het leven van alledag, in plaats van uit te gaan van het (lineaire) ketendenken, de eigen procedures en de institutionele kaders.

De leefwereld als basis voor samenwerking

Het leven van alledag vormt tevens een uitstekende basis voor samenwerking. Het aanbod wordt naar de jeugdige en het gezin toegebracht. De kunst hierbij is om op werkersniveau de vaardigheden te ontwikkelen om multidisciplinair te werken. Niet alleen binnen de eigen instellingen, maar ook als werkers uit verschillende organisaties. Enerzijds moet men dan de eigen expertise inbrengen en anderzijds een samenhangende aanpak met elkaar realiseren. Samenwerken betekent dat er meerdere professionals betrokken zijn bij een gezin. Dan is het uiteraard van belang dat er iemand verantwoordelijk is om de begeleiding af te stemmen, te coördineren, te toetsen of hulpver-

leners zich aan afspraken houden en waar nodig beslissingen te nemen. Daarnaast valt er veel te winnen als we de mensen die met kinderen en gezinnen werken aanmoedigen om niet alleen hun werk goed te doen, maar ook te stimuleren om aan de randen en net over de randen van hun bevoegdheden hun verantwoordelijkheid waar te maken. Dat ze bereid zijn ondernemend en slagvaardig te handelen. Leren om het handelen expliciet te maken en weten wanneer zij welke andere professional moeten inschakelen om samen te kunnen optrekken om adequate hulp te kunnen bieden. Daarbij erkennen dat bij samenwerking tussen verschillende professionals verschillen zijn in kennis, vaardigheden en soms ook van inzicht (Van Riet en Wouters, 2000). Erkennen dat dit juist de meerwaarde is van het samenwerken omdat juist ieders specifieke inbreng nodig is om een adequate en passende ondersteuning te bieden aan een gezin. Erkennen dat samenwerken specifieke vaardigheden en competenties vergt. Het probleem moet daarbij niet geformuleerd worden in termen van systemen, structuren en processen. Maar in termen van professioneel handelen, het concrete werk, het samen handelend optreden en de knelpunten die de uitvoerders daarin tegenkomen. Coördinatie en regie zouden met name op (het ontwikkelen van) dit professioneel handelen gericht

moeten zijn. Als je dan ook nog de verbinding wilt maken naar de leefwereld van het kind en het gezin, dan zou het een goed idee zijn als een kind, een jongere of het gezin een onafhankelijke regisseur zou kunnen hebben, over instanties heen en voor langere tijd. Iemand die bij hem blijft en het belang, maar ook het levensplezier van de cliënt steeds in de gaten houdt. En iemand die voor de cliënt opkomt en samen met of in de plaats van de cliënt in gesprek te gaan met instanties over wat nodig is. In de verstandelijk gehandicaptenzorg zijn mooie initiatieven bekend met betrekking tot mentorschap en ‘regie over eigen leven’ (Stichting Regie over eigen leven/PRVMZ, 2008).

Van individueel probleem naar de context

In het Jeugdbeleid en binnen de jeugdzorg krijgt sociale steun steeds meer aandacht. De Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) en de Raad voor de Volksgezondheid (RVZ) schrijven in het pre-advies ‘Versterking van de village’ (2008) dat door veranderde sociale en familiale verbanden het gezin er in toenemende mate alleen voor staat. Ouders kampen met meer opvoedingsvragen. De omgeving van gezinnen zoals buurt, lokale middenstand, scholen of sport- en vrijetijdsvoorzieningen, vor-

men een minder vanzelfsprekend opvoedingsbaken voor ouders dan vroeger. En omdat in Nederland de nadruk sterk ligt op het gezin, is ook de familie als steun te weinig in beeld. In het advies ‘Investerings rondom gezinnen’ werken de RMO en de RVZ dit verder uit en pleiten beiden er voor om de focus van beleid te verleggen naar een sterkere sociale samenhang voor alle gezinnen (RMO/RVZ 2009). Dit, zo bepleiten beide raden, omdat uit onderzoek blijkt dat rijke gevarieerde netwerken rond gezinnen de opvoedkwaliteit van ouders en het opgroeiklimaat van kinderen te goede komen.

Kracht en betekenis van informele sociale steun

Voor een kind dat in moeilijke omstandigheden opgroeit, is het heel waardevol om te merken dat er volwassenen zijn, zoals grootouders, ooms en tantes, burens, vrienden die liefdevol met hem of haar omgaan. Deze mensen kunnen er gewoon zijn voor een kind, ook in tijden van moeilijke omstandigheden, wanhoop en verdriet. Gewoon luisteren naar schoolverhalen, tekeningen bekijken, ervoor zorgen dat het kind een middag onbekommerd kan spelen. Zij kunnen een rustige, veilige plek bieden en een basis vormen voor het kind om op terug te vallen. Die

betrokkenheid zou men moeten mobiliseren, en als uitgangspunt moeten hanteren bij hulpverlening aan kinderen. Een kind groeit immers niet alleen op, heeft juist het sociale netwerk nodig om op te groeien.

Onderlinge steun is ook van belang. Jongeren gaan met hun vragen en problemen in de eerste plaats bij leeftijdsgenoten te rade. In de zogenaamde ‘peer group’ ontwikkelen ze waarden en normen en vinden ze ondersteuning. Vrienden zijn belangrijk. Niet in het minst als je met vragen of problemen zit. Zij zijn soms je eerste opvangnet bij kleine, middelgrote en grote vraagstukken in je leven. Een mooi voorbeeld van een werkvorm gebaseerd op het uitgangspunt dat als jongeren problemen of vragen hebben, ze te rade gaan bij hun vrienden, is te vinden bij onze zuiderburen. De Jongerenadviescentra in België werken met jongerenadviseurs. ‘Gewone’ jongeren worden getraind in actief luisteren, advies geven en de sociale kaart om vrienden beter te kunnen bijstaan. Bij complexere problemen namen deze jeugdadviseurs, die ondertussen vertrouwd zijn met het JAC, hun vriend of vriendin gewoon een keer mee. Voor de draagkracht van ouders is onderlinge sociale steun ook van groot belang. De sociale steun

die ouders elkaar bieden en de informele steun die door buurtgenoten en vrijwilligers wordt geboden kan een belangrijke functie vervullen als opvoedingsondersteuning. Mensen zorgen voor zichzelf en voor elkaar. Ouders en jeugdigen die moeilijkheden ervaren zoeken steun in de eigen omgeving of krijgen hulp aangeboden door mensen uit eigen kring (Paes, 2007).

Als professionele hulp wordt ingeroepen, is het de kunst om deze zo dicht mogelijk te laten aansluiten bij de dagelijkse context en te zoeken naar de positieve aanknopingspunten. Of, als mensen geen of een heel beperkt netwerk hebben, zou hulpverlening er uit kunnen bestaan om sociale steun te organiseren. Want de mensen die dagelijks optrekken met kinderen kunnen een zo goed mogelijke en duurzame situatie realiseren voor het kind om in veiligheid, warmte en verbondenheid op te groeien. Het sociale netwerk kan daarbij een brug vormen voor jongeren om in aanraking te komen met nieuwe en andere manieren van doen en denken, andere manieren van in het leven staan én ook weer wegen naar nieuwe contacten. Vooral jonge mensen hebben deze bruggen nodig, want ze staan aan het begin van een nieuw volwassen leven. En hoe meer sociale contacten iemand

heeft hoe meer mogelijkheden er zijn om vooruit te komen en uit een bepaalde situatie te klimmen.

‘It takes a village to raise a child’, dat willen we vanuit de PRVMZ mee helpen bevorderen. Er zal begin 2010 een publicatie verschijnen over de kracht en betekenis van informele sociale steun. Daarnaast hopen we in 2010 een ontwikkelingstraject te kunnen starten. En er zijn op dit moment kansen: de ontwikkeling van de Centra voor Jeugd en Gezin, die duidelijk een wijkfunctie krijgen, en in de Wmo, waarin grote aandacht is voor participatie van betrokkenen zoals mantelzorg en vrijwilligerswerk. Vormen van sociale steun die nog nauwelijks worden gekoppeld aan opvoedsteun.

Zelfwerkzaamheid, zelfredzaamheid en zelfsturing

Zelfredzaamheid, zelfwerkzaamheid en zelfsturing zijn belangrijke en actuele thema’s, niet alleen in de jeugdsector, maar in de gehele samenleving. De vraag is of ouders, jeugdigen en hun omgeving voldoende mogelijkheden hebben om zelf te sturen in de ondersteuning en zorg die zij nodig hebben bij het opvoeden van hun kinderen. De empowerment-trend probeert cliënten wel een sterkere positie te geven. En in de wet- en regelgeving is de vorm

van inspraak en medezeggenschap nauwkeurig geregeld. Maar de uitdaging is om naast voorgeschreven vormen zoals de jeugdraden en (pleeg)ouderraden op zoek te gaan naar alternatieve manieren om de dialoog met jeugdigen en hun ouders tot stand te brengen om hun ervaringskennis te benutten en hun eigen inbreng (blijvend) te versterken. Mogelijkheden te zoeken om te variëren en met verschillende vormen van inspraak en beïnvloeding te experimenteren. Een mooi voorbeeld is bijvoorbeeld de inzet van ouders en jongeren bij deskundigheidsbevordering van medewerkers van de jeugdzorg in Brabant. Of de videoproductie “Ziek van de Jeugdzorg” van de participatiewerkplaats Jeugdzorg Midden-Brabant en de inbreng van jongeren en (pleeg)ouders in de Brabantse werkgroep 18plus.

Initiatieven waar ouders, jeugdigen en/of hun omgeving opdrachtgever zijn bij de uitvoering van de aanpak van problemen, zijn nog onvoldoende in beeld. Een mooi voorbeeld vormen de Eigen Kracht Conferenties. Uitgangspunt in deze methodiek is dat de familie eigenaar van het probleem is en verantwoordelijk voor een oplossing. Aan de familie wordt voorgelegd dat er een beslissing genomen moet worden omtrent de oplossing van het probleem en

dat de familie kans krijgt om die beslissing(en) te nemen. De ervaringen leren dat er dan iets bijzonders gebeurt. Families begrijpen en beseffen dat zij de regie in handen krijgen om een oplossing voor het probleem te bedenken, die naadloos bij ze past. Ze worden niet alleen als hulpbehoevend, maar ook als competent aangesproken. Het probleem blijft in begrijpelijke, niet-professionele taal en wordt binnen hun leefdomein aangepakt. Ongewenste inmenging en besluiten worden vermeden. Ook stellen zij zelf vast welke vragen hun eigen kracht te boven gaan en waar zij (professionele) hulp bij nodig hebben. Er wordt een beroep gedaan op hun competentie, hun draagkracht en hun eigen middelen. Als zodanig worden mensen voor vol aangezien. Door de familie het plan te laten maken wordt de deskundigheid van de familie erkend en gerespecteerd.

Uit huis

Er zullen altijd situaties blijven waar het kind niet in het eigen gezin kan blijven. Bijvoorbeeld omdat ouders overlijden, ziek of verslaafd zijn of het kind ernstig mishandelen. Dan komen alternatieven in aanmerking. Dit is per definitie een moeilijke situatie voor een kind: geen enkel alternatief kan ooit het verlies wegnemen bij het kind dat

het niet bij eigen ouders kan opgroeien. Om extra en onnodige beschadiging van kinderen te voorkomen zou alles op alles gezet moeten worden dat kinderen in een ‘gewoon’ gezin kunnen opgroeien. Zonder professionele opvoeders maar met betrokken en betrouwbare ouders en andere belangrijke en steunende volwassenen. Als ouders niet in staat blijken hun kinderen in een voldoende veilige en steunende omgeving te laten opgroeien, zijn andere volwassenen nodig om deze rol te vervullen op een natuurlijke (niet-institutionele) manier. IJzendoorn (2008) houdt dan ook een pleidooi om het veld op het spoor te zetten over de waarde van opvoeding in een (vervangend) gezin in vergelijking tot opvoeding in een residentiële instelling. Onder de hoede van stabiele en sensitieve adoptieouders of langdurig (perspectiefbiedend) verblijf bij pleegouders, blijken kinderen enorme achterstanden in te halen op bijna alle gebieden van de ontwikkeling. Deze vertrouwensvolle relaties met andere volwassenen kunnen helend zijn. Het is in dit kader interessant om te bekijken wat de discussie over het verkleinen van het verschil tussen pleegzorg en adoptie hierin kan betekenen (Kooijman, 2008). Als kinderen definitief niet thuis kunnen opgroeien, zal aan de band met eigen ouders vervolgens op een andere manier invulling worden gegeven. De eigen

ouders en de familie zullen ook altijd een rol spelen, al zijn ze niet (meer) de opvoeders van het kind.

Met hart en ziel

Terug naar de professionals. De bureaucratisering heeft, zo geven werkers zelf aan, geleid tot onbetrokkenheid, dehumanisering en vervreemding van het werken met kinderen en gezinnen. Zorgprofessionals leren het hoofd koel te houden en cliënten en de problemen van cliënten met distantie te benaderen. Betrokkenheid, medegogen, aandacht en langdurigheid in de relatie tussen hulpverlener en cliënt worden als soft, zwak en soms zelfs onprofessioneel beschouwd. Een ‘echte’ professional treedt zakelijk op en houdt afstand. Maar in de relatie hulpverlener-cliënt gaat het vaak niet om een zakelijke afweging tussen vraag en aanbod, maar juist om zaken als betrokkenheid, zorg, aandacht, vertrouwen en dialoog. Een van de belangrijkste instrumenten van de hulpverlener is juist de relatie met de mens met een behoefte aan ondersteuning, begeleiding, zorg, aandacht en respect.

Flexibele dienstverlening en vakmanschap

Iedere situatie vraagt om een genuanceerde afweging waarbij in dialoog met de jeugdige en anderen uit zijn/

haar omgeving, de meest passende aanpak wordt gezocht. Hulp en bescherming dienen te worden geboden op maat, afgestemd op de mogelijkheden en beperkingen van het individuele kind en het gezin. Soms kan langdurige zorg nodig zijn en is er niet altijd een (snelle) oplossing of genezing mogelijk. Kern is, zoals gesteld aan het begin van dit artikel, dat het creëren van kansen, het hebben van toekomstperspectief, het er bij horen, kunnen meedoen en het ervaren van levensgeluk centraal staan. Het is daarbij goed om het mogelijke aanbod te expliciteren, maar tegelijkertijd te beseffen dat zorg aan jeugdigen een vorm van niet-gestandaardiseerde professionele dienstverlening is. In iedere situatie zal de hulpverlener samen met de cliënt en/of de omgeving moeten kijken naar de meest passende aanpak. Essentieel daarbij is dat er bij iedere cliënt steeds weer sprake is van een unieke persoon en een unieke situatie. In de ene situatie zal het activeren van eigen krachten en zelfoplossend vermogen de insteek zijn, in andere situaties zal directief ingrijpen nodig zijn. In de ene situatie zal direct gekozen worden voor een intensieve hulpverleningsvariant, in een andere situatie is licht ambulante begeleiding voldoende. Complexe en/of onverwachte situaties vragen daarbij om creatieve inter-

venties. En soms zal een individuele hulpverlener buiten de grenzen van het eigen domein moeten handelen om passende en adequate hulp te kunnen bieden. Dit wil niet zeggen dat hulpverleners en zorgaanbieders alleen naar eigen inzichten en willekeurig dienen te handelen en geen verantwoording hoeven af te leggen. Het wil wel zeggen dat afleggen van verantwoording achteraf zou moeten plaatsvinden, en niet via centrale sturing vooraf. Mensen die zijn opgeleid om zorg te geven, moeten niet gedwongen worden zich alleen maar aan de regels te houden. De essentie van professionaliteit en vakmanschap is juist het kunnen beoordelen wanneer men zich niet aan de bestaande procedures en protocollen moet houden.

Vertrouwen en dialoog

De uitdaging is op dit moment nieuwe vormen van vertrouwen te laten ontstaan tussen cliënten en hulpverleners, maar ook tussen hulpverleners onderling en hun werkgevers en de overheid. In “Policy, people, and the new professional” (Duyvendak e.a., 2006) worden hiervoor een aantal handreikingen gegeven. De dialoog tussen hulpverleners en cliënten speelt een cruciale rol. Kennis en vaardigheden zijn niet exclusief van de professional.

De professional deelt zijn kennis, bouwt het op en wisselt deze uit. Met collega's, cliënten en andere betrokkenen. De formele kennis van de professional over ziektebeelden, gedragsproblemen, diagnose en behandeling is daarbij gelijkwaardig aan ervaringskennis van de zorgvragers. De hulpverlener is samen met de cliënt verantwoordelijk om deze kennis te behouden en te (blijven) ontwikkelen. Daarbij blijft de professional verantwoordelijk om het voortouw te nemen in het publieke debat. Het verbeteren van de kwaliteit van het werk door de ontwikkeling van kennis, vaardigheden en houding staat hierbij centraal, evenals deskundigheid op peil houden met de focus op leren en op aansluiting met de dagelijkse werkpraktijk. Dit vraagt veel van de werkers in de zorg. Het vereist vertrouwen in de ander, openheid, durf om iedere keer weer het eigen handelen ter discussie te stellen. Niet alleen bij cliënten en het algemeen publiek maar ook bij de managers en de bestuurders. Hulpverleners moeten de competentie (verder) ontwikkelen om impliciet handelen toegankelijk te maken, te verdiepen en te optimaliseren. Het eigen handelen moeten zij koppelen aan de ervaringskennis van betrokkenen (niet alleen van andere professionals/collega's maar ook met de ervaring van cliënten, familie, vrijwillers etc.).

Leren niet al te veel belemmeringen te zien in wetgeving, regels en protocollen, maar juist gebruik te leren maken van de mogelijkheden die er zijn en vooral te handelen vanuit de eigen professionele verantwoordelijkheid en leren het principe van 'goed hulpverlenerschap' in de praktijk voorop te zetten.

Andere manier van sturen

Dit vraagt een manier van leidinggeven die is gebaseerd op het toelaten en erkennen van onzekerheden, dat de praktijk juist bestaat uit het afwijken van beschreven regels en procedures en dat dit afwijken van de regels juist reflectie op het eigen handelen en op individuele resultaten en ervaringen mogelijk maakt. Het vraagt een andere opstelling van bestuurders c.q. de overheid: zij moeten vertrouwen teruggeven aan de professionals, hun inhoudelijke dilemma's laten oplossen, dit adequaat begeleiden en kijken wat realiseerbaar is. Dit betekent het op een juiste wijze mobiliseren, versterken en benutten van de wijsheid en kracht van de mensen die werken in de professionele organisatie. Niet door de professionals en hun organisaties een 'blanco cheque' te geven, maar juist door de vernieuwingen en kwaliteitsverbeteringen die zij we-

ten door te voeren te belonen en ten voorbeeld te stellen aan anderen, zoals ook de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid bepleit in "Bewijzen van goede dienstverlening" (2004). Het betekent een andere rol van cliënten (ouders en hun kinderen). Zij zijn niet alleen een vrager, zij zijn zelf verantwoordelijk en maatschappelijk participant. Burgers kunnen het aanbod van zorginstellingen (mede) sturen. Ook het netwerk van cliënten is hierin van belang, terugkoppeling van de ervaringen van de familie geeft vaak zeer bruikbare informatie over de geleverde kwaliteit. Van belang is dan wel dat cliënten voldoende geïnformeerd zijn, voldoende keuzevrijheid hebben en waar nodig ondersteund worden in het formuleren van hulpvragen en standpunten.

Lerende praktijk

Samen met het werkveld wil de PRVMZ nieuwe vormen van professionalisering en beleidsontwikkeling zoeken waarbij het principe van wederzijdse sturing wordt vormgegeven. Dat wil zeggen dat hulpverlening niet alleen binnen een door de leiding en/of overheid aangegeven kader plaatsvindt. Maar dat op basis van de praktijkervaringen, het concrete zorgverlenen en de dilemma's die

daarbij naar voren komen, de kaders bijgesteld worden. Dit is geen eenmalig traject, maar een voortdurend proces om de kwaliteit van de zorg blijvend te optimaliseren en te laten aansluiten bij de zorgvragen van jeugdigen en hun ouders. De PRVMZ wil deze lerende praktijken en lerende netwerken stimuleren en helpen te realiseren. Het gaat hierbij overigens niet alleen over lerende praktijken van professionals onderling. Er zou juist op zoek moeten worden gegaan naar verbindingen en bondgenootschappen tussen hulpverleners en zorggebruikers. Op zoek naar nieuwe manieren van verantwoording afleggen ten aanzien van de kwaliteit en effectiviteit van de zorg. Nieuwe vormen waarbij zorgaanbieders de geboden zorg veel meer in dialoog met jongeren, ouders, familieleden op inhoud en kwaliteit toetsen en optimaliseren. Tegelijkertijd zal ook gezocht worden naar verbindingen tussen de praktijk en wetenschappelijk onderzoek waarbij de praktijkkennis wordt geconfronteerd met wetenschappelijke kennis en waarin wetenschappelijke kennis wordt getoetst op haar relevantie voor de professionele praktijk. .

Drs. Roos Sohier is beleidsadviseur bij de PRVMZ.

Referenties

Baart, A. et al. (2007). *Kwetsbaar maar niet alleen kwetsbaar*, Eindrapportage van drie pilots over het bereiken en steunen van multiprobleem gezinnen, kwetsbare kinderen en tienermoeders en over maatjesprojecten van en voor weinig weerbare jongeren. Actioma en digitale uitgave Stichting Presentie, www.presentie.nl.

Duyvendak, J.W., Knijn, T. & Kremer, M. (red.). (2006), *Policy, People, and the New Professional, De-professionalisation and Re-professionalisation in Care en Welfare*. Amsterdam.

Ijzendoorn, column in het Tijdschrift Jeugdbeleid van maart 2008

Kooijman, H. (2008). *Niet hebben, maar helpen, Wachten-de pleegkinderen mogelijk gebaat bij 'zwakke adoptie'*, Jeugd en Co, jaargang 2, nummer 5.

Paes, M. (2007). Essay "*De schat van Noord-Brabant*", jaarbericht 2007. 's-Hertogenbosch: PRVMZ.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) en Raad voor de Volksgezondheid en Zorg (RVZ). (2008). *Pre-advies Versterking voor gezinnen*. Den Haag.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) en Raad voor de Volksgezondheid en Zorg (RVZ). (2009). *Investeren rondom kinderen*. Den Haag.

Van Riet, N. & Wouters, H. (2000). *Casemanagement, een leerwerkboek over de organisatie en coördinatie van zorg-, hulp- en dienstverlening*. Assen.

Sohier, R.C. (2008). *Zorg voor jeugdigen ontregeld!* Reflectie op het jeugdbeleid en visie op de toekomst. 's-Hertogenbosch: PRVMZ.

Sohier, R.C. (2009). *Betrokken Blijven, naar een omslag in de aanpak van kindermishandeling*. 's-Hertogenbosch: PRVMZ.

Stichting Regie over eigen leven/PRVMZ (2008). *Visiedocument. Verdieping van de visie op Regie over eigen leven voor mensen met een verstandelijke beperking*. 's-Hertogenbosch: PRVMZ.

Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (WRR), Van Lieshout, P.A.H., Van der Meij, M.S.S. & De Pree, J.C.I. (red.). (2007). *Bouwstenen voor betrokken jeugd-beleid*. Den Haag/Amsterdam.

Somewhere, something went terribly wrong

Jeugdbeleid als mislukt product van politieke bemoeizucht

René Clarijs

Eén van de betere boeken van het afgelopen decennium is Seeing Like a State van James Scott, hoogleraar Politieke Wetenschappen aan de Yale University. Alleen de ondertitel is al prachtig: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed. Scott vraagt zich af waarom de goedbedoelde pogingen om de mensheid vooruit te helpen zo tragisch slecht hebben uitgepakt. Hij ziet een logica achter de mislukking van de maakbaarheidsidealen van de 20ste eeuwse maatschappij, een logica die hij onderverdeelt in vier elementen. Om het overzichtelijk te houden, noemen we hier alleen zijn eerste argument: het verlangen en de acties van bestuurders tot een administratieve ordening van natuur en samenleving. Hij licht dit toe aan de hand van de bosbouw.

Tot en met de 17de eeuw waren bossen nog bossen in Europa: ongecontroleerd door de mens, gevarieerd vanuit de natuur. Maar dan, zo tussen 1765 en 1800, slaan de bestuurders toe: zij willen de bosbouw rationaliseren, productierijp maken, bepalen. Zo ontstaan er gecultiveerde bossen: rechte lijnen, lange lanen, eenvormig qua vorm en boomsoort. De bestuurders - deze beweging begon in Pruisen en Saksen - willen het liefst Normalbaüme. Dat heeft een vernietigende werking op de variëteit van flora en fauna, op de ecologische omgeving, op de biodiversiteit. Monocultuur is kwetsbaar en onvruchtbaar. De sturingsambitie gaat ten koste van de vitaliteit van complexe systemen als bossen, waarmee das grosse Waldsterben begint.

Overheden werken graag met monoculturen. Dat is gemakkelijk sturen. Beleid en regels zijn daar de verschijningsvormen van, en domineren variëteit en selectie. Daar moeten overheden immers niet aan denken, daar lopen zij een hersenkneuzing van op.

De jeugdzorg kent een eeuwenlange geschiedenis: de pleegzorg dateert van de 5de eeuw na Christus, de weeshuizen ontstonden

vanaf de 13de eeuw. De ontstaansgeschiedenis bepaalde de hybride structuur van deze sector, dat verankerd ligt in het DNA van het hele jeugdbeleid: activiteiten worden gestart door het particulier initiatief (lang leve de stichtingsvorm), en gefinancierd en gecontroleerd door de overheid. Deze wederzijdse afhankelijkheid leidt al eeuwenlang tot een traditie van schikken en plooiën, wat sinds enkele jaren ‘polderen’ mag heten. Hoogerwerf noemt dat het IBZMA-beleid: Iedereen Bemoeit Zich Met Alles.

Dankzij de Wet van Wagner - die zegt dat als burgers een bepaald welvaartspeil gepasseerd zijn, zij een steeds groter beroep doen op de staat - kan de overheid de ontwikkeling van de jeugdzorg sinds de Tweede Wereldoorlog niet meer in de hand houden. We zijn inmiddels tientallen commissies, werkgroepen, taskforces en hun onvermijdelijke rapporten verder, maar niet heus. Ja, verder van huis. De institutionele inelasticiteit die Nederland zo kenmerkt, bepaalt ook de jeugdzorg. De hybriditeit van de sector leidt tot een sterke spreiding van hindermacht, tot een sterke verdunning van doorzettingsmacht en een hoge mate van interdependentie en vervlechting. Hoewel een dergelijke pluriforme besluitvormingsarena het haast onmogelijk maakt om tot snel, doeltreffend en adequaat beleid te komen, meent alleen minister Rouvoet nog te weten wie er stuurt in dit land vol stroperige processen en structuren.

Het verlangen naar overzichtelijke structuren kreeg een sterke impuls met het New Public Management (NPM) - denken, waar steering en rowing, aansturing en uitvoering, werden ont koppeld. De overheid zou voortaan alleen nog maar sturen, op afstand. Omdat ambtenaren procesarchitecten zijn geworden, maakt het in principe niet uit welk proces zij aansturen. Hoogleraar Bestuurskunde De Vries zegt: “Topambtenaren waren ooit overheidsdienaren met veel inhoudelijke kennis. Nu bezitten ze geen inhoudelijke kennis meer, maar blinken ze uit in manage-

mentvaardigheden. Het zijn ambtenaren zonder inhoud”. Directeur-generaal Jan Riezenkamp (OCW) zei laatst bij zijn afscheid: “Moderne ambtenaren moeten mobiel zijn en elke paar jaar van functie wisselen, zodat elk risico om inhoudelijke kennis op te lopen als een besmettelijke ziekte kan worden gemeden”. Ambtenaren zijn draaideurambtenaren geworden, en de gevolgen zijn groot. Er is geen sectoraal geheugen meer op de departementen en bij de provincies, een van de redenen waarom voortdurend de zesde macht (externe adviseurs) ingehuurd wordt.

Zo is het 25 jaar geleden dat de Adviesburo's voor Jeugd en Gezin (zoek de overeenkomsten met de Centra voor Jeugd en Gezin die voor honderden miljoenen euro's momenteel uit de grond worden gestampt) de nek om werden gedraaid. Weg eerstelijns, laagdrempelige organisaties voor allerhande informatie en hulpverzoeken. De stelling dat door gebrek aan historische kennis het beleid een generatie later vaak met eenzelfde idee (andere naam, ander jasje) komt, lijkt niet gewaagd; er zijn vele voorbeelden van te noemen. Maar Rouvoet en de zijnen weten het niet, en niemand vertelt het hen. Ieder is druk met het managen, op weg naar een hypergeorganiseerde samenleving.

Scott geeft als volgt antwoord op de vraag wat de reden is achter die excessieve regelzucht: “If I were asked to condense the reasons behind these failures into a single sentence, I would say that the progenitors of such plans regarded themselves as far smarter and farseeing than they really were and, at the same time, regarded their subjects as far more stupid and incompetent than they really were”.

Scott staat niet alleen in zijn analyse. De rapporten van de WRR en de RMO van de laatste jaren ademen eenzelfde sfeer. De vroegere WRR-voorzitter en huidige Brabantse CdK Van de Donk constateert voor de jeugdzorg een ‘institutionele burn-out’. Hij gelooft dat een duurzame oplossing alleen mogelijk is met ‘sociale investeringen op de werkvloer van de samenleving’. Hij wil geen top-management, maar bottom-management.

Voor NPM zijn de drie E-s sturend: effectivity, efficiency, economy. Die zouden het best vervangen kunnen worden door vijf V's: verdiepen, verknopen, verbinden, verzoenen en vermaatschap-

pelijken, zo stelt Van de Donk. Dat gebeurt op kleine schaal in Brabant: de benadering van de Tilburgse Kruidenbuurt is een voorbeeld van zo'n ‘beweging zonder beleid’. Het geeft hoop dat het Tilburgse bestuur dit uitgebreid heeft tot vijf impuls wijken.

Dit staat ver af van de traditionele gevechten over hegemonie en territorium in de jeugdzorg, een jeugdzorg die gekenmerkt wordt door een verticale organisatie van de instellingen bij een horizontale hulpvraag die gelijktijdige zorg uit verschillende sectoren noodzakelijk maakt. Alleen al om die reden zal herstructureren dus niets helpen. Financieringsstromen verschuiven lost niets op. Eenduidige regelgeving brengt een effectievere jeugdzorg niet dichterbij. De macht en kracht van de acht met jeugd te maken hebbende ministeries bundelen, levert evenmin enige troost. Zestig jaar bestuurlijke veranderingen hebben de jeugdzorg nog niet effectief gemaakt, laat staan effectiever. If you do what you always did, you will get what you always got. Het wordt tijd om het jeugdbeleid drastisch te herpositioneren.

De oplossing zal gezocht moeten worden in een andere wijze van sturing: niet langer door de politiek en het beleid, maar door de burgers zelf. Waar een deskundig ambtenarenapparaat de burger ten dienste staat, en niet het leven voorschrijft. Waar burgers, allesbehalve stupid and incompetent, samen hun doelen bepalen, en waar professionals zich voor inzetten.

De overheid reageert in het geval van schurende logica's altijd op eenzelfde manier; Thijs Malmberg noemt in zijn inventarisatie tien vaste patronen. Het is daarom te vrezen dat minister Rouvoet, als participant en zelfs institutionele representant in de Nederlandse jeugdpolder - ondanks de belofte met drastisch nieuw jeugd(zorg)beleid te komen - zich niet kan onttrekken aan de beleidstradities in het jeugdveld. Laten we nog wat noveenkaarsen opsteken in de hoop dat CdK Van de Donk minister Rouvoet het boek van Scott schenkt. Een eenmalige kleine uitgave voor een grote, duurzame, maatschappelijke winst. Burgers zijn geen Normalbaüme.

René Clarijs MPM MA MMO is adviseur bij Clarijs Consult, hoofdredacteur van het tijdschrift Jeugdbeleid en onderzoeker bij IVA, het Centrum voor Beleidsonderzoek en Advies van de Universiteit van Tilburg.